

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Eenheid en verscheidenheid in de Nederlandse politicologie

Hoogerwerf, A.

Citation

Hoogerwerf, A. (1992). Eenheid en verscheidenheid in de Nederlandse politicologie. *Acta Politica*, 27: 1992(4), 445-464. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450001>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450001>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Commentaar en discussie

Eenheid en verscheidenheid in de Nederlandse politicologie*

A. Hoogerwerf

1. Inleiding en probleemstelling

De Nederlandse politicologie vertoont een grote, groeiende verscheidenheid en een beperkte, afnemende eenheid. In dit opzicht wijkt het vakgebied in ons land niet sterk af van dat in andere landen. Twee jaar geleden verscheen van Gabriel Almond (1990) een boek onder een titel die aan duidelijkheid weinig te wensen overliet: 'A Discipline Divided: Schools and Sects in Political Science'. Enkele jaren eerder publiceerde David Ricci (1984) onder de eveneens welsprekende titel 'The Tragedy of Political Science' een boek over de kloof tussen de empirische en de normatieve benadering, in het bijzonder op het punt van de idealen van de democratie. Verwant hiermee is de studie van Nevil Johnson (1989), die onder de titel 'The Limits of Political Science' het bestaan constateert van enerzijds de 'pure politics', een filosofische en historische evaluatie van politieke ervaringen als doel op zichzelf, en anderzijds de 'applied politics', dat wil zeggen een descriptieve en verklarende studie van de praktijk van het hedendaagse regeren met het oog op behoeften van de beroepspraktijk. Ook meer neutrale overzichtswerken van de politicologie geven blijk van een sterke differentiatie en een bescheiden integratie in het vakgebied (Finifter 1983).

In deze uiteenzetting komen vier vragen aan de orde: 1) Hoe hebben de verscheidenheid en de eenheid in de Nederlandse politicologie zich ontwikkeld? 2) Welke factoren hebben daarbij een rol gespeeld? 3) Hoe kan men die ontwikkeling van verscheidenheid en eenheid beoordelen? 4) Welke koers is ten aanzien van die verscheidenheid en eenheid wenselijk?

* Dit is de bijgestelde tekst van een inleiding, gehouden tijdens het politicologenetmaal van de Nederlandse Kring voor wetenschap der politiek, op 4 juni 1992 te Soesterberg. De auteur dankt de deelnemers aan de discussie, alsmede dr. C.W.A.M. Aarts, prof. dr. J.Th.A. Bressers, prof. dr. C. van der Eijk, drs. O. van Heffen, prof. dr. J.J.A. Thomassen en dr. M. Wolters, voor kritische kanttekeningen.

Bij verscheidenheid en eenheid van de politicologie kan men niet alleen denken aan de wetenschapsbeoefening en de opvattingen daarover, maar ook aan de organisatorische vormgeving. Men zou deze twee ook de culturele en de structurele vormen van eenheid en verscheidenheid kunnen noemen. Beide komen hier aan de orde. Het gaat in deze uiteenzetting om een beeld op basis van een bijna veertigjarige ervaring.

2. Groeiende wetenschappelijke verscheidenheid

In de jaren vijftig had de Nederlandse politicologie nog de charme van de overzichtelijkheid. Aan de Universiteit van Amsterdam werkte sinds 1948 als hoogleraar J. Barents, aan de Katholieke Universiteit Nijmegen sinds 1950 L.G.A. Schlichting en aan de Vrije Universiteit sinds 1953 J.J. de Jong. Deze drie juristen doceerden op basis van verschillend geformuleerde leeropdrachten de politicologie. Stafleden waren er toen, althans aan de VU, voor dit vak nog niet en de eerste jaargang van VU-studenten in de politicologie, waartoe ik behoorde, omvatte zes mensen.

De overzichtelijkheid van de politicologie in de jaren vijftig beruiste op een beperkte omvang, een beperkte verscheidenheid en een beperkte dynamiek. Het ging vooral om een algemene inleiding in het vak, de Nederlandse politiek, het politiek gedrag, de vergelijkende politicologie en de geschiedenis van de politieke theorieën en stromingen (vgl. Daudt 1963). Onderdelen die tegenwoordig belangrijk zijn, maar in mijn studentenjaren aan de VU niet gedoceerd werden, waren de internationale betrekkingen, de bestuurskunde, de beleidswetenschap, de communicatiewetenschap en vrouwenstudies. Toen ik in 1961 als staflid op verzoek van Kuypers, met het oog op een grensgeschil met Brazz over de grens tussen politicologie en bestuurskunde, een overzicht van de terreinomschrijvingen van de bestuurskunde moest maken, kon ik de aanwezige binnen- en buitenlandse literatuur over de bestuurskunde nog in een dag tijd samenvatten.

Uit de omvangrijke, sindsdien verschenen stroom van publikaties is duidelijk dat de politicologische kennis in Nederland sterk is gegroeid (vgl. Hoogerwerf 1979a en b; Daalder 1984 en 1991 en Andeweg c.s. 1989). Wie opeenvolgende drukken van Nederlandse overzichtswerken op ons vakgebied vergelijkt, kan constateren dat steeds meer witte plekken op de politieke kaart door onderzoek worden ingekleurd.

Het vakgebied is volgens diverse gezichtspunten verrijkt, maar het is ook steeds meer verkaveld. De indeling in deelgebieden wordt doorkruist door een indeling in 'scholen' die men associeert met een bepaalde universiteit. Voorbeelden daarvan zijn de historisch-institutionele benadering

van de Nederlandse politiek (Leiden) naast de gedragswetenschappelijke benadering (Amsterdam, Twente en Nijmegen); de politiek-economische benadering van de internationale betrekkingen aan de Universiteit van Amsterdam naast de historische benadering van het buitenlands beleid in Leiden; het Twentse empirische onderzoek van inhoud, processen en effecten van beleid naast de Rotterdams-Leidse case-studies van crisisbesluitvorming en uitvoering; de op het openbaar bestuur georiënteerde studie van politieke theorieën in Leiden naast de analytisch-filosofische benadering in Nijmegen. Deze indeling in scholen hangt min of meer samen met andere indelingen, zoals die in termen van theoretische benaderingen (Hoogerwerf 1979b en Van Schendelen 1976/1990), de oriëntatie op andere wetenschappen, methodisch-technische werkwijzen, fundamenteel onderzoek naast toegepast onderzoek en beleidssectoren waarop het onderzoek zich richt.

Ook verschillen in politieke ideologieën spelen, zij het thans minder expliciet dan in de jaren zestig en zeventig, een rol in de verscheidenheid van de politicologie. Zo is bij voorbeeld in de Amsterdamse politicologie de marxistische invloed herkenbaar (zie b.v. Becker 1990) en meer incidenteel in de Rotterdamse politicologie evenals in de Leidse bestuurskunde de liberale invloed (Van Schendelen 1988 en Rosenthal 1988).

Bij de sterk gegroeide omvang en verscheidenheid van de stroom van publikaties is het goed te bedenken dat het aantal actieve beoefenaars van de politicologie in Nederland uiterst bescheiden is. Van de naar schatting ongeveer drieduizend afgestudeerde Nederlandse politicologen zijn er hoogstens tweehonderd aan de universiteiten werkzaam. Van hen hebben slechts enkele tientallen zo vaak gepubliceerd (zeg: minstens tienmaal) en zo langdurig (zeg: minstens tien jaar) dat men hen voor een bepaalde periode tot de vaste kern van politicologische auteurs kan rekenen. Per deelreïn functioneren in Nederland slechts ongeveer tien of zelfs nog minder vaste auteurs.

De verkaveling van de Nederlandse politicologie krijgt een extra accent voor zover de onderdelen zich als min of meer gesloten circuits gedragen. De betrekkelijke geslotenheid valt af te lezen uit de citaten in de publikaties. Om maar enkele voorbeelden te noemen: het empirisch onderzoek trekt doorgaans weinig of geen lering uit de geschiedenis van de politieke theorieën; een boek over filosofie van de politieke wetenschappen gaat geheel voorbij aan hedendaags empirisch onderzoek (Lock 1987; daarover Hoogerwerf 1988); een oratie over normatieve bestuurskunde schenkt geen aandacht aan het empirische beleidsevaluatieonderzoek (Lehning 1991); publikaties over het buitenlandse beleid blijken geen gebruik te maken van ontwikkelingen in de beleidswetenschap.

De aanwezigheid van de citeerclubjes weerspiegelt het feit dat er een tamelijk beperkt grensverkeer is, niet alleen tussen deelgebieden van de politicologie, maar ook tussen theoretische stromingen, methodisch-technische benaderingen, universiteiten en wetenschappelijke 'scholen'. Dit beeld wordt versterkt door de vooral in het westen van het land beperkte migratie van wetenschappelijk personeel tussen universiteiten, of met andere woorden de inteelt bij benoemingen.

De betrekkelijke geslotenheid van de circuits staat in wisselwerking met de soms negatieve beeldvorming en polarisatie van het ene circuit tegenover het andere. Het is mij overkomen dat iemand van een andere universiteit mij vol trots een scriptie of een proefschrift toezond, waarna ik moest terugschrijven dat hij een karikatuur van het Twentse beleidsonderzoek had geproduceerd. Dergelijke vertekeningen worden bevorderd doordat sommige collega's al te gemakkelijk gebruik maken van weinig genuanceerde en weinig gefundeerde etiketteringen met grote woorden, zoals 'rationalistisch', 'technocratisch' en 'sciëntistisch'. Soms lijkt het wel eens dat men zich bij gebrek aan een eigen visie graag tegen anderen afzet.

De kringetjes worden nog kleiner doordat de tijdshorizon van vele onderzoekers beperkt is. De geschiedenis van de empirisch-politicologische theorievorming wordt weinig beoefend en is bij vele vakgenoten nauwelijks bekend. De studenten maken met de klassieke politicologische auteurs niet rechtstreeks kennis (Rapport: 26). Het professionele geheugen is zwak ontwikkeld – of vertoont het sporen van een dementeringsproces? Er wordt vaak weinig op eerdere theorievorming voortgebouwd. Vele onderzoekers beperken zich in hun citaten tot literatuur van de laatste vijf tot tien jaar, gaan achteloos voorbij aan parels uit een minder recent verleden, werken weinig cumulatief, zijn niet in staat de positie van een nieuw lijkende theoretische ontwikkeling adequaat te bepalen en volgen steeds weer andere modieuze trends die onder imponerende namen zoals 'constructivisme', 'chaostheorie' of 'autopoiese' geadverteerd worden (vgl. Almond 1990: 173–289).

Men kan de tegenwerping maken dat de beperkte horizon van de kleine kringetjes wordt verruimd doordat Nederlandse politicologen veelvuldig buitenlandse, althans Engelstalige, althans Amerikaanse vakpublicaties citeren. Dat is in zeker opzicht juist, maar de geciteerde publicaties behoren veelal ook weer tot een beperkt circuit. Ook het feit dat vele politicologen in theoretisch of methodisch opzicht tamelijk eclectisch te werk gaan, heft de geslotenheid van de circuits niet wezenlijk op. Het eclecticisme beperkt zich immers veelal tot een bepaald deelgebied. Van meer belang voor het verruimen van de beperkte horizon is dat soms een onderwerp in één studie

uitdrukkelijk vanuit verschillende theoretische optieken wordt benaderd, met Allison (1971) als klassiek voorbeeld, maar dat gebeurt toch betrekkelijk weinig (vgl. Aquina 1985 en Korsten 1989).

3. Groeiende organisatorische verscheidenheid

De geschetste culturele of wetenschappelijke differentiatie is gepaard gegaan met een sterke structurele of organisatorische differentiatie van het vakgebied. Volledige, dat wil zeggen vanaf het eerste studiejaar functionerende, studierichtingen politicologie zijn er in de jaren vijftig alleen aan de Universiteit van Amsterdam (sinds 1948) en de Vrije Universiteit (1955), later ook in Nijmegen (1969), Rotterdam (1978) en Leiden (1983), en thans alleen nog aan de Universiteit van Amsterdam, in Leiden en aan de Vrije Universiteit. Maar daarnaast zijn drie volledige studierichtingen bestuurskunde (in Twente, Leiden en Rotterdam), een studierichting beleidswetenschappen (in Nijmegen) en twee studierichtingen communicatiewetenschap (aan de UvA en de KUN) ontstaan. De studierichtingen hebben zich vertakt in vakgroepen, afstudeervarianten en samen verscheidene tientallen leerstoelen.

Naast de Nederlandse Kring voor wetenschap der politiek als beroepsvereniging met thans ruim vijfhonderd vooral academisch werkzame leden, is een Vereniging voor Bestuurskunde met thans ongeveer het dubbele aantal leden (onder wie veel ambtenaren) ontstaan. De Kring heeft zich vertakt in secties. Naast het onder auspiciën van de Kring verschijnende algemeen politicologische tijdschrift *Acta Politica* (1965) zijn er thans vele andere tijdschriften die zich op wetenschappelijke of populair-wetenschappelijke wijze met aspecten van de politiek of het openbaar bestuur bezighouden, zoals *Bestuurswetenschappen* (1946), de *Internationale Spectator* (1946), *Massacommunicatie* (1972), *Beleidsanalyse* (1971), *Beleid en Maatschappij* (1973), *Beleidswetenschap* (1987), *Openbaar Bestuur* (1991, voortgekomen uit *TvO en Bestuur*) en *Bestuurskunde* (1992). In de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten zijn politicologen vertegenwoordigd via de Kamer Sociaal-Culturele Wetenschappen en bestuurskundigen via de Interdisciplinaire Commissie Bestuurswetenschappen. In de tweede geldstroom (NWO) ontmoeten politicologen en bestuurskundigen elkaar in de Afdeling Politicologie en Bestuurswetenschappen (APB). Daarentegen zijn er drie afzonderlijke 'aio-netwerken' gevormd voor de internationale betrekkingen, de politicologie en de bestuurskunde. Er wordt gestreefd naar omzetting daarvan in twee afzonderlijke onderzoekscholen, respectievelijk voor de politicologie en voor de

bestuurskunde en de beleidswetenschap. Kortom, ook structureel is de Nederlandse politicologie verbrokkeld.

4. Vormen van integratie

Tegenover de sterke ontwikkeling naar differentiatie in de Nederlandse politicologie staat een minder sterke tendentie naar integratie. Dat uit zich voor wat de culturele integratie betreft onder andere in de publikaties. Naast de vele monografieën zijn er wel overzichtswerken van deelreinen, die als zodanig een bijdrage kunnen leveren tot de integratie op deelgebieden zoals de studie van politieke theorieën, de Nederlandse politiek, de internationale betrekkingen, het openbaar bestuur, het overheidsbeleid en de lokale politiek. In de loop van 45 jaar zijn in Nederland ook een tiental boeken verschenen die met overigens sterk uiteenlopende formules beoogden een min of meer algemene inleiding in de politicologie te geven (Barents 1948; Van der Land e.a. 1958; Valkenburgh 1968; Hoogerwerf 1972/1979; Kuypers 1973; Van Schendelen 1976/1990; De Vree 1982 en 1990; van Deth en Vis 1987; Vis 1989; Becker 1990). Maar er is op dit moment geen actueel en betrekkelijk algemeen gebruikt Nederlands boek over de politicologie als geheel (vgl. Hartman 1989). De jongste Nederlandse inleiding in de politicologie begint zelfs met de woorden: 'De politieke wetenschap bestaat niet', waarmee de redacteur het zich gemakkelijk maakt een controversiële keus te doen (Becker 1990: 1). In het onderwijs werkt men wegens het ontbreken van min of meer algemeen aanvaardbare handboeken veelal met readers (Rapport: 26).

Ook dissertaties, andere boeken en artikelen dragen van de zwakke integratie van het vakgebied de sporen. Over de theoretische invalshoeken, de begripsvorming, het gebruik van hulpdisciplines en de methoden en technieken van onderzoek bestaat weinig overeenstemming. Een gemeenschappelijke politicologische taal, bestaande uit algemeen aanvaarde begripsomschrijvingen, is in Nederland, en daarbuiten trouwens ook, zwak ontwikkeld. Er is een overdaad van grote, onheldere woorden. Het tekort aan culturele integratie weerspiegelt zich bij voorbeeld ook in het feit dat het oordeel over de kwaliteit van subsidieaanvragen voor onderzoek soms zo sterk blijkt te kunnen uiteenlopen, dat wel eens is voorgesteld de tijdrovende beoordeling van aanvragen voor NWO-subsidies te vervangen door een loterij.

Ook de structurele of organisatorische integratie van de Nederlandse politicologie als geheel is betrekkelijk zwak. In de faculteiten heerst het organisatorisch individualisme of anarchisme dat voor professionele organisaties

kenmerkend lijkt te zijn. De voorwaardelijke financiering van het onderzoek heeft geleid tot veelomvattende programma's, die soms weinig meer dan een bescheiden paraplu boven een groot aantal tamelijk heterogene onderzoeksprojecten zijn. Landelijk is er met het oog op het verkrijgen van NWO-studies op enkele deelgebieden reeds vrij lang een zekere politicologische samenwerking, onder andere rond het nationaal kiezersonderzoek (sinds 1971), het parlementsonderzoek, de lokale politiek en het buitenlands beleid. Op landelijk niveau zijn er ook nieuwe patronen van samenwerking gekomen in de vorm van de postdoctorale onderzoekopleidingen voor promovendi in respectievelijk de politicologie, de internationale betrekkingen en de bestuurskunde en beleidswetenschap. Sinds kort is er het streven naar onderzoekscholen. Maar al deze samenwerkingsvormen worden door een betrekkelijk klein aantal vakgenoten draaiende gehouden en functioneren soms ook vrij moeizaam.

Het ledental van de Kring beweegt zich al een aantal jaren in een stijgende lijn, maar de organisatiegraad (ongeveer één op de zes afgestudeerden) is nog steeds niet hoog. Het valt, zo heb ik tijdens een achtjarig voorzitterschap van de Kring mogen ervaren, ook niet altijd mee om leden te interesseren voor een taak in de professionele organisatie, zoals het lidmaatschap van de jury voor de politicologenprijs. Ook de andere institutionele verbanden, waaronder de secties van de Kring, het tijdschrift *Acta Politica*, de Afdeling Politicologie en Bestuurswetenschappen van NWO en de aionetwerken, vertonen, hoe nuttig zij potentieel ook voor de integratie van vakgenoten uit diverse universiteiten zijn, feitelijk toch betrekkelijk weinig integratieve kracht.

De ontwikkeling van de politicologie kan slechts worden begrepen als men die plaatst in haar politieke, maatschappelijke en wetenschappelijke context (Dryzek/Leonard 1988; Van Schendelen 1987; Daalder 1991). Over de factoren die verscheidenheid en eenheid in de Nederlandse politicologie bevorderen, kunnen hier slechts enkele korte opmerkingen worden gemaakt.

De differentiatie en de mede daaruit voortvloeiende fragmentatie en desintegratie worden bevorderd door het professionele individualisme. Dominant is bij velen het streven naar het behartigen van beperkte belangen, zoals die van de eigen carrière (of het eigen gemak), de eigen vakgroep, de eigen universiteit en het deelgebied waarop men werkzaam is. Velen participeren nauwelijks in de landelijke organisatievormen, tijdschriften en bijeenkomsten op het vakgebied en voelen zich dus blijkbaar weinig met de Nederlandse politicologie als geheel verbonden. Dit kan deels voortkomen uit het feit dat velen de geschiedenis van het vak en de algemene vakliteratuur niet kennen. Ook de toenemende internationale oriëntatie van de Ne-

derlandse politicologie speelt bij haar fragmentatie een rol. Er zijn vakgenoten die meer contacten en meer gezamenlijke projecten met buitenlandse dan met Nederlandse collega's op hun deel terrein hebben. Daarnaast heeft ook de verkorting van de universitaire studieduur tot vier jaar de accentuering van gespecialiseerde afstudeervarianten en deelgebieden gestimuleerd. Een andere factor die de verbrokkeling bevordert is dat de beschikbare personele en financiële middelen een bescheiden omvang hebben en dat er stevig om wordt geconcurrerd.

Met dit alles is overigens niet gezegd dat de integratie en de samenwerking in het verleden steeds het stadium van de volmaaktheid hadden bereikt. Op de periode van goede samenwerking in de jaren vijftig en zestig volgde de conflictenperiode vanaf 1969 tot ongeveer 1975, die vooral verband hield met het toenmalige streven naar bestuurlijke democratisering en verkorting van de studieduur in de universiteiten, alsmede met de politisering en ideologisering van de wetenschap onder invloed van het marxisme in de universiteiten (vgl. Acta Politica 1973; Hoogerwerf 1975; Daalder 1982, 1984 en 1991: 283-285; Hoetjes 1990). Hoewel deze conflictenperiode met name aan de UvA en de KUN tot op vandaag haar sporen heeft achtergelaten, heeft de Nederlandse politicologie als geheel zich er goed van hersteld.

De organisatorische integratie in het vakgebied wordt deels gestimuleerd door het niet onomstreden beleid van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, en in zijn voetspoor ook NWO, dat gebaseerd is op de eenzijdige ideologie van de schaalvergroting en de bezuinigingen. Tot de instrumenten van dit beleid behoorde onder andere de operatie 'taakverdeling en concentratie', in het kader waarvan de Rotterdamse studierichting Politicologie sneuvelde en de Rotterdams-Leidse studierichting Bestuurskunde werd opgericht. Eén van de bezwaren van het departementale beleid, bij voorbeeld ten aanzien van de voorwaardelijke financiering en de onderzoekscholen, is dat het veelal naast beperkte vormen van organisatorische integratie of althans schaalvergroting, ook de concurrentie in de universitaire wereld aanwakkert.

5. Beoordeling van eenheid en verscheidenheid

Hoe kan men de ontwikkeling van de verscheidenheid en de eenheid van de Nederlandse politicologie beoordelen?

Empirisch gezien blijkt de differentiatie in de samenleving veelal op minder weerstand te stuiten dan de integratie en zich dan ook sterker te ontwikkelen. Normatief beschouwd pleit men vaak voor een balans tussen dif-

ferentiatie en integratie. Differentiatie is functioneel voor zover zij dienstbaar is aan de integratie – en vice versa (Hanken/Zadoks 1978; Elders 1983).

Differentiatie, arbeidsverdeling en specialisatie behoren in de maatschappij als geheel, in de politiek en ook in de wetenschap tot de hoofdlijnen van de historische ontwikkeling (Hoogerwerf 1979a: 179-191; Luhmann 1982; Alexander/Colomy 1990). Zij vormen een voorwaarde voor deskundigheid, die weer een voorwaarde is voor een adequate taakvervulling in een complexe en dynamische omgeving.

Maar de differentiatie in de politicologie kent evenals die in de maatschappij als geheel ook haar schaduwzijden, zeker in een klein taalgebied als het Nederlandse. Waar de differentiatie niet meer functioneel is voor het geheel, ontardt zij in fragmentatie en atomisering. Als de Nederlandse politicologie in deze tijd beschikte over figuren met de originaliteit en de invloed van een Erasmus, Grotius of Spinoza, zou men met een individualisering van het vakgebied wellicht vrede kunnen hebben. Maar een politcologische publikatie in de Nederlandse taal en zelfs in het Engels vertoont als gevolg van de versnippering van het vakgebied soms de kenmerken van een allerindividueelste expressie van een allerindividueelste exploratie, gericht op een gesloten circuit van enkele vakgenoten.

'Eenzaam is alle schrift... Het blijft hiëroglief, bereikt de ander niet die, in zichzelf gekeerd, weghurkt en zich verweert', dichtte Ida Gerhardt (Vijf vuurstenen).

Vanuit het perspectief van een werkelijk functionele differentiatie mag de vraag worden gesteld wat een stukje geïndividualiseerde beoefening van het vak heeft bijgedragen tot de politicologie als geheel, in Nederland en daarbuiten. Het is niet denkbeeldig dat de versplintering van de politicologie in ons land een omvang bereikt waardoor het vak als zelfstandig vakgebied ten onder gaat, of opgaat in een brede Sozialwissenschaft of in een bont geheel van politieke en bestuurswetenschappen. Als ik spreek van ondergang, is dat niet alleen omdat herfst en ondergang meer literair effect hebben dan lente en vooruitgang.

Het gaat om grote belangen. De politiek is, in weerwil van de hedendaagse verachting van het bestaande politieke systeem, de overheid en politici, belangrijk genoeg om het bestaan te rechtvaardigen van een zelfstandige wetenschap die de politiek tot object heeft. De belangrijkste vorm van differentiatie is voor de politicologie de verzelfstandiging van de wetenschappelijke bestudering van de politiek ten opzichte van de politieke machtsuitoefening enerzijds en andere wetenschappen anderzijds. Het voortbestaan van een zelfstandige politicologie, uiteraard in open communicatie met andere wetenschappen, is een voorwaarde voor de omvang en de kwaliteit van het onderzoek en onderwijs over politieke verschijnselen.

Sociale wetenschappen, waaronder de politicologie, zijn tere kasplantjes in een ruw klimaat. Eén van de primaire taken van de politicoloog is het voortbestaan en de groei van het kasplantje, dat zijn vak, is te behoeden. Deze taak betekent onder andere de zorg voor het behoud van wat kwaliteit heeft en moeizaam is verworven. Het gemak waarmee sommige vakgenoten akkoord gaan met de opheffing van een goed functionerende vakgroep Politicologie of zelfs een goed functionerende studierichting Politicologie is uit een oogpunt van het voortbestaan van ons vak in ons land uiterst verontrustend.

Men kan eenheid en verscheidenheid elk zien als waarden op zichzelf. Men kan hen echter ook beoordelen aan de hand van andere maatstaven, zoals de vrijheid, de kwaliteit, de maatschappelijke status en de doelmatigheid van de wetenschap.

De vrijheid, die samen met de waarheid tot de hoogste waarden van de wetenschap behoort, maakt verscheidenheid onvermijdelijk en volledige eenheid onmogelijk. Maar om die vrijheid te beschermen, is ook bundeling van krachten en dus eenheid nodig. De wetenschappelijke vrijheid wordt op meer of minder subtiele manieren altijd bedreigd, onder andere vanuit de politiek, de commercie en soms door dogmatici in de wetenschap zelf. De nog niet zo lang voorbijgeperiode waarin sommigen schreven dat 'alleen de marxistische wetenschap' tot relevante kennis kon leiden, is in dat opzicht leerzaam geweest. De verdediging van de vrijheid van wetenschap vereist zowel eenheid als verscheidenheid.

Ook de kwaliteit, de maatschappelijke status en de doelmatigheid van de wetenschap kunnen niet zonder verscheidenheid en evenmin zonder eenheid van het vakgebied. De wetenschappelijke kwaliteit vereist immers specialisatie en taakverdeling, maar ook een kritisch forum, dus communicatie en dus vormen van eenheid, zoals een gemeenschappelijke politicologische taal, tijdschriften en beroepsverenigingen. Het oordeel over de kwaliteit van studierichtingen, vakgroepen, onderzoeksplannen, publikaties of sollicitanten mag, afhankelijk van de gehanteerde maatstaven, uiteenlopen, maar discussie over de maatstaven blijft nodig. Als studenten en een visitatiecommissie verklaren dat de studielast in de politicologieopleidingen aan beide Amsterdamse universiteiten en in Leiden licht of te licht is, evenals in de Rotterdams-Leidse bestuurskunde en in de Nijmeegse beleidswetenschappen, dan is een ernstig probleem gesignaleerd waaraan de vakgenoten niet schouderophalend voorbij kunnen gaan (Rapport 1992: 29, 43, 45, 64, 72, 74, 81, 82, 92, 115, 116).

Bij de maatschappelijke status van de politicologie gaat het om haar prestige, inkomen en macht binnen het Nederlandse wetenschappelijke systeem en in relatie tot het politieke systeem. De maatschappelijke status van

de politicologie in Nederland lijkt hoog, als men afgaat op het feit dat politicologen ook de hoogste posities in het politieke systeem blijken te kunnen innemen, zoals die van minister, Kamerlid, fractieleider en voorzitter van de Tweede Kamer, burgemeester van de hoofdstad en secretaris-generaal. Maar het absolute en misschien zelfs het relatieve aandeel van politicologen in de politieke en ambtelijke topfuncties is nog steeds klein. In de publieke discussie wordt de stem van de universitaire politicologen betrekkelijk weinig gehoord. Aan politicologen wordt over belangrijke politieke en maatschappelijke vraagstukken aanzienlijk minder vaak advies gevraagd dan aan economen, juristen of organisatieadviseurs.

Ook in het wetenschappelijke systeem is de positie van de politicologie bescheiden. Nederlandse politicologen blijken weliswaar te kunnen worden benoemd tot hoogleraar of hoofddocent in de bestuurskunde, de communicatiewetenschap, de contemporaine geschiedenis, de economie, de methoden en technieken van onderzoek, de sociologie en de wijsbegeerte, maar in de landelijke organen van het wetenschappelijke systeem, zoals NWO en de KNAW, is de personele en budgettaire positie van de politicologie bescheiden.

Verbetering van de maatschappelijke status van de politicologie vereist naast individuele activiteiten en taakverdeling ook een gezamenlijk optreden. Voorbeelden van een gezamenlijk, maar weinig succesrijk optreden zijn brieven die het Kringbestuur indertijd aan de minister van Onderwijs en Wetenschappen heeft gezonden over de taakverdeling en concentratie in de politicologie en over de positie van de maatschappijleer in het voortgezet onderwijs.

Een laatste maatstaf aan de hand waarvan men de eenheid en verscheidenheid in de politicologie kan beoordelen, is de doelmatigheid, dat wil hier zeggen: een aanvaardbare verhouding tussen de baten, vooral in termen van nieuwe wetenschappelijke kennis, en de kosten, vooral in termen van arbeidskracht. De doelmatigheid vereist taakverdeling, maar ook samenwerking om de personele lasten van onderwijs en onderzoek te beperken. Waar de baten niet tegen de kosten lijken op te wegen, zoals indertijd bij de ZWO-stichting Nespob en thans bij de APB van NWO, rijst twijfel aan de doelmatigheid en daarmee ook aan de zin van de gemeenschappelijke organisatie (Hoogerwerf 1985).

6. De te volgen koers

Welke koers is ten aanzien van de eenheid en verscheidenheid van de Nederlandse politicologie wenselijk?

Eenheid en verscheidenheid kennen beide zowel positieve als negatieve vormen. Maar gezien de geschetste ontwikkelingen zijn er goede argumenten om, zonder de noodzakelijke differentiatie te verwaarlozen, de aandacht voorshands vooral op het stimuleren van de integratie te richten.

De wetenschap, ook de politicologie, streeft ernaar om met zo min mogelijk woorden of andere symbolen zoveel mogelijk verschijnselen en samenhangen daartussen te beschrijven en te verklaren. Om met Einstein te spreken: 'Het is in het streven naar de rationele eenmaking van het veelvoudige dat de wetenschap wordt vervuld van diepe eerbied voor de rationaliteit die in het bestaan manifest wordt' (Van den Beukel 1990: 99). Voor de politicologie brengt een dergelijk streven mee dat wij empirische toetsing koppelen aan theorieontwikkeling en dat wij zoeken naar theorieën, modellen, definities, methoden en technieken die op meer dan één deelgebied van het vak bruikbaar zijn.

Het streven naar meer eenheid in de wetenschappelijke *cultuur* van de politicologie mag, in het licht van het belang van de wetenschappelijke vrijheid en de verscheidenheid, uiteraard geen dwang en geen streven naar eenvormigheid betekenen. Aanvaardbaar vanuit de vrijheid en de verscheidenheid bezien, zijn echter wel drie doeleinden: 1. een gemeenschappelijke basiskennis van het vakgebied; 2. een open communicatie binnen het vakgebied; 3. continuïteit naast vernieuwing, dus cumulatief voortbouwen naast originaliteit. Aan deze drie doeleinden, die men ook minimale voorwaarden voor de eenheid van een wetenschap kan noemen, voldoet de politicologie in Nederland thans onvoldoende.

Het streven naar een gemeenschappelijke basiskennis vereist in de eerste plaats de aanwezigheid – en het gebruik in het onderwijs en onderzoek – van een coherente 'body of knowledge'. Die aanwezigheid zal onder andere moeten blijken uit het bestaan van enkele betrekkelijk algemeen gebruikte inleidingen en handboeken, waarin zowel klassieke politicologische benaderingen als meer recente ontwikkelingen in het vakgebied de aandacht krijgen. Een gemeenschappelijke basiskennis veronderstelt naast inleidingen en handboeken ook de aanwezigheid van een vakblad dat voor alle vakgenoten leesbaar is, met periodieke review articles die de stand van zaken op een deelgebied in beeld brengen en een recensierubriek waarin in principe alle Nederlandse politicologische boeken worden besproken. Te hopen is dat het nieuwe ledenblad van de Kring naast *Acta Politica* spoedig en blijvend in deze behoeften zal voorzien.

De gemeenschappelijke basiskennis kan men groeperen rond verschillende integratiefactoren, zoals de empirische theorie, de normatieve theorie, de methoden en technieken van onderzoek, de gerichtheid op de poli-

tieke praktijk en de gerichtheid op hulpdisciplines. Elk daarvan biedt eigen mogelijkheden, die in onderzoek en onderwijs zeker kunnen worden beproefd. De integratie van het vakgebied is naar mijn oordeel echter toch het meest gediend met het groeperen van de basiskennis rond empirische theorieën en meer in het bijzonder rond bepaalde politieke en politicologische kernbegrippen, zoals macht, democratie, beleid, conflict, verdeling, informatie en verandering.

Een deel van de politicologie zoekt de integratie te veel rond hulpwetenschappen. De integratie van politicologische kennis rond een hulpwetenschap heeft het risico dat de politiek als zodanig te weinig systematische aandacht krijgt en dat de politicologie wordt gekoloniseerd door een andere discipline. Voorbeelden van dit risico zijn te vinden bij de public choice-benadering, die in feite een economische benadering is (Hoogerwerf 1991), en bij de historische benadering binnen de politicologie, deze laatste vooral op de gebieden van de Nederlandse politiek en de internationale betrekkingen (Hoogerwerf 1992). Een politicoloog behoort met het oog op de eenheid en de groei van het vak vooral aan de wetenschappelijke kennis van de politiek te bouwen en vooral op de kennis uit zijn vakgebied voort te bouwen. De zinvolheid van het gebruik van inzichten uit andere wetenschappen, die tot de beschrijving, verklaring en beoordeling van politieke verschijnselen kunnen bijdragen, wordt hiermee uiteraard niet ontkend.

Een open communicatie binnen het vakgebied veronderstelt behalve een gemeenschappelijke basiskennis ook meer grensverkeer dan er nu is tussen de deelgebieden, theoretische benaderingen, methodisch-technische benaderingen en scholen binnen het vakgebied. Een oude en plausible theorie zegt dat wetenschappelijke creativiteit en innovatie de meeste kans krijgen in de grensgebieden van een wetenschap, op het raakvlak van twee terreinen, waardoor vernieuwende hybridische constructies ontstaan die zijn opgebouwd uit gerecombineerde fragmenten (Dogan en Pahre 1990). Combinatie van inzichten uit de geschiedenis van de politieke theorieën en het empirisch onderzoek bij voorbeeld, kan enerzijds de normatieve theorie behoeden voor wereldvreemdheid en anderzijds het empirisch onderzoek behoeden voor trivialiteit.

Sommigen veronderstellen dat grootschalige onderzoeksprojecten tot het opheffen van grenzen tussen deelgebieden van de politicologie bijdragen (Miller 1981). De ervaring met het nationaal kiezersonderzoek in ons land is echter een reden om van grote projecten geen wonderen van eenwording tussen deelgebieden te verwachten en zeker geen wonderen van creativiteit. Grote projecten vereisen overigens ook meer financiële middelen dan in Nederland voor politicologisch onderzoek beschikbaar worden gesteld.

Het grensverkeer kan ook worden gestimuleerd door bijeenkomsten en publikaties waarin uitdrukkelijk onderzoekers uit verschillende deelgebieden of stromingen met elkaar worden geconfronteerd. De Kring zou bij voorbeeld elk jaar tijdens het politicologenetmaal ten minste één of twee werkgroepen aan zulke confrontaties kunnen wijden. Daarbij zouden bij voorbeeld mensen uit verschillende deelgebieden of theoretische stromingen hun visie kunnen geven op onderzoek van een zelfde problematisch verschijnsel uit de politieke praktijk (zoals de betekenis van verkiezingen, het functioneren van het parlement of de macht van ambtenaren) of op een bepaalde theoretische of methodische problematiek. Daarnaast zou de Kring ook elk jaar een workshop aan het onderwijs op een bepaald deelgebied kunnen wijden.

De cumulatie, dat wil zeggen: het voortbouwen op het voorafgaande, dus op het erfgoed in theorievorming en onderzoek, kan worden gestimuleerd door bijeenkomsten en publikaties waarin de ontwikkelingen in theorievorming of onderzoek rond een bepaald klassiek thema over een zeer lange termijn (bij voorbeeld 25 jaar of nog langer) aan de orde wordt gesteld. Organen die bij het subsidiëren van onderzoek zijn betrokken, zouden meer aandacht dan tot nu toe aan de plaats van een onderzoeksvoorstel in een cumulatief opgebouwd programma kunnen schenken.

Het streven naar meer eenheid in de wetenschappelijke *structuur* van de politicologie betreft onder andere de studierichtingen, de onderzoekscholen, de beroepsverenigingen en de tijdschriften.

Van essentieel belang is daarbij de verhouding tussen de politicologie en de bestuurskunde (vgl. Lynn/Wildavsky 1990). In de jaren tachtig is de bestuurskunde er in Nederland in geslaagd ongeveer evenveel volledige studierichtingen, leerstoelen, stafleden en studenten als de politicologie te verwerven. Deze ontwikkeling werd onder andere mogelijk gemaakt door de gegroeide omvang van het openbaar bestuur, het toegenomen besef dat het openbaar bestuur niet optimaal functioneert, de mentaliteit van 'management' en 'no nonsense', de vermindering van het prestige van de politicologie als gevolg van de conflictenperiode en het departementale besluit tot het vestigen van een tweede studierichting Bestuurskunde in de cluster Rotterdam-Leiden.

Politicologen die zich door deze opmars van bestuurskundigen bedreigd mochten voelen, doen er goed aan te bedenken dat de politicologie en de bestuurskunde aanzienlijke overlappingsen vertonen. Grote delen van wat tegenwoordig onder de naam van bestuurskunde wordt onderzocht of onderwezen, zoals de studie van het overheidsbeleid, de politieke besluitvorming en de relaties tussen bestuur en bestuurden, werden tot voor kort in Nederland, en worden ook thans nog in het buitenland, tot de politicologie

gerekend. In de Nederlandse politicologie nemen bestuurskundigen een belangrijke plaats in; de sectie Bestuur en beleid is de grootste sectie van de Kring. In de Nederlandse bestuurskunde geven politicologen de toon aan. Dit behoeft ons niet te verwonderen. Het object van de politicologie is immers de politiek met inbegrip van het openbaar bestuur. En het object van de bestuurskunde is het openbaar bestuur met zijn politieke omgeving. Het onderscheid tussen die twee is niet gemakkelijk uit te leggen, vooral niet sinds de theoretische en empirische ondermijning van de dichotomie tussen politiek en bestuur.

Theoretisch en methodisch-technisch vertonen de politicologie en de bestuurskunde veel overeenkomsten. Bovendien komen de afgestudeerden van beide studierichtingen terecht in ongeveer dezelfde sectoren van de arbeidsmarkt: de overheid en haar politieke omgeving, het bedrijfsleven en het onderwijs. De vakkenpakketten van beide studierichtingen omvatten naast de politicologie doorgaans ook, althans in de eerste twee jaar, economie, recht en sociologie (Rapport 1992: 11). Met het oog op de beroepspraktijk is het aan te bevelen dat in de studierichting Politicologie, evenals in de studierichting Bestuurskunde al het geval is, ook het bestuursrecht, de openbare financiën en de organisatiesociologie als verplichte vakken worden opgenomen. Ook diverse onderdelen van de politicologie zelf, zoals de geschiedenis van de politieke theorieën, het politieke gedrag, de politieke instellingen, de internationale betrekkingen en mijns inziens de beleidswetenschap, zijn voor beide studierichtingen onmisbaar (vgl. Rapport 1992: 10). Als men daarvan uitgaat, wordt het onderscheid tussen de twee studierichtingen nog kleiner dan het nu reeds is.

Zowel binnen als tussen de politicologie en de bestuurskunde bestaan uiteraard naast overeenkomsten ook verschillen. Volgens de Rotterdams-Leidse formule is de bestuurskunde een zelfstandige wetenschap die onder andere op de politicologie voortbouwt. Volgens de Twentse formule is de bestuurskunde daarentegen een geheel van wetenschappen (met name de economie, de politicologie, het recht en de sociologie), voor zover die zich richten op de studie van het openbaar bestuur. Deze formule is nauw verwant met de oude formule van de faculteit voor Politieke en Sociale Wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam.

Het onderzoeksklimaat in de studierichtingen Politicologie en Bestuurskunde varieert enigszins. De empirische, gedragswetenschappelijke onderzoekstraditie is in de politicologie meer dominant aanwezig dan in (delen van) de Nederlandse bestuurskunde. Maar beide kennen het gehele scala van positieve en negatieve houdingen tegenover empirisch onderzoek (vgl. Bressers/Pullen 1990). De politicologie is – en dat beschouw ik als een minpunt – echter minder ontwerpend en minder evaluerend georiënteerd dan

de bestuurskunde. Daarbij moet worden aangetekend dat het ontwerpen en evalueren zeer wel met hard empirisch onderzoek gepaard blijken te kunnen gaan (Bressers/Hoogerwerf 1991 en Hoogerwerf 1992b).

Grote delen van de Nederlandse politicologie verkeren in de fase van het behaviorisme. Zij hebben van het postbehaviorisme, het wetenschappelijke waardenrelativisme en het pleidooi van Brecht om waarden en doeleinden weer, zoals in oude tijden, een centrale plaats in de politieke theorie te geven, maar ze anders dan in vorige eeuwen met ondubbelzinnig wetenschappelijke middelen te behandelen, aanzienlijk minder geprofiereerd dan de bestuurskunde en in het bijzonder de beleidswetenschap (Brecht 1958 en Hoogerwerf 1979: 24-32). De politicologie neigt daarnaast meer dan de bestuurskunde naar het fundamentele onderzoek en minder naar het toegepaste onderzoek. Men zou de ontwikkeling van de Nederlandse bestuurskunde in de jaren zeventig en tachtig kunnen interpreteren als het ontstaan van een toegepaste, op de politieke praktijk gerichte politicologie. Sommige universitaire politicologen hebben koudwatervrees voor contact met de beroepspraktijk. Sommige bestuurskundigen hebben zich daarentegen door bestuurlijke machthebbers laten omstrengelen als door een verstikkende *boa constrictor*. Maar men moet dergelijke accentverschillen niet generaliseren en vooral niet polariseren, want in de Twentse bestuurskunde wordt veel fundamenteel onderzoek verricht en in de Rotterdamse politicologie bedrijft men ook toegepaste politicologie (Van Schendelen 1989).

De verschillen tussen de politicologie en de bestuurskunde nemen niet weg dat beide studierichtingen veel gemeenschappelijk hebben. Bij samenwerking zullen de politicologie en de bestuurskunde beide wetenschappelijk sterker staan dan bij concurrentie, kunnen zij elkaar stimuleren en elkaars betrekkelijke eenzijdigheden ook corrigeren. Een ernstig te overwegen optie lijkt mij op de lange termijn bezien de vorming van faculteiten voor politieke en bestuurswetenschappen, met daarbinnen afzonderlijke, maar elkaar sterk overlappende studierichtingen voor de politicologie en de bestuurskunde.

Gezien het belang van samenwerking is het te betreuren dat de postdoctorale onderzoeksopleidingen, dus de aio-netwerken voor de politicologie en de bestuurskunde, indertijd gescheiden wegen hebben gekozen en nu naar afzonderlijke onderzoekscholen streven. Op dit terrein is de overlapping in taken zo groot en het aantal actief betrokkenen zo klein, dat samenwerking wenselijk is en samenvoeging op den duur ook onvermijdelijk lijkt.

De beroepsverenigingen, de Nederlandse Kring voor wetenschap der politiek en de Vereniging voor Bestuurskunde (VB) hebben elk hun eigen

taak, plaats en formule. Wel zouden zij af en toe iets samen kunnen doen. De sectie Bestuur en beleid van de Kring en de Overleggroep Bestuurskundig Onderzoek en Methodologie van de VB hebben al eens samen een bijeenkomst belegd. Voorzichtigheid is echter geboden, omdat de Kring en de VB een verschillend karakter hebben. In de Kring domineren de universitaire onderzoekers, in de VB hebben ambtenaren veel invloed. Om zowel het wetenschappelijk karakter als de praktijkgerichtheid te garanderen, heeft de Kring naast de wetenschappelijke secties ook een sectie voor politicologen uit de niet-universitaire beroepspraktijk ingericht. Dat lijkt mij een goed functionerende opzet, mits er ook communicatie tussen universitair en niet-universitair werkzame politicologen blijft.

Voor wat de tijdschriften op het gebied van de politicologie en de bestuurskunde betreft, hebben wij in Nederland nu voorlopig wel de maximaal denkbare differentiatie bereikt. Vooral op het gebied van de bestuurskunde is een ware proliferatie van met name populair-wetenschappelijke tijdschriften ontstaan (Bressers/Pullen 1990). Enige fusies lijken voor de toekomst te overwegen, ook met het oog op de kwaliteit.

7. Tot slot

Het geschetste beeld van eenheid en verscheidenheid van de Nederlandse politicologie is betrekkelijk somber. Men kan daarbij relativerend opmerken dat het beeld voor andere sociale wetenschappen in Nederland en voor de politicologie in andere landen waarschijnlijk niet veel positiever zou uitvallen. Bovendien kan men constateren dat de Nederlandse politicologie, ondanks een tekort aan eenheid, op diverse deelgebieden vele goede publicaties heeft opgeleverd. Het minder scherp worden van de grenzen tussen sociale wetenschappen zou ook deel kunnen uitmaken van een breder integratieproces in de wetenschap. Men kan ook het vermoeden uiten dat de Nederlandse politicologie een ontwikkeling doormaakt zoals voorheen de natuurwetenschappen die hebben gekend. De politicologie zou zich thans in een ontwikkelingsfase kunnen bevinden die aan meer rijpheid en eenheid voorafgaat. Het is allemaal denkbaar, maar het verandert het huidige beeld niet wezenlijk.

Samenvattend is mijn oordeel dat de gegroeide verscheidenheid van de Nederlandse politicologie op zichzelf valt te waarderen, maar dat vooral de culturele en in mindere mate ook de structurele eenheid van het vakgebied daarbij ten onrechte is achtergebleven. Met het oog op de vrijheid, de kwaliteit, de maatschappelijke status en de doelmatigheid van de Nederlandse politicologie dient vooral de eenheid te worden versterkt. Reïntegratie-

processen zijn, hoe moeizaam zij ook verlopen, niet onmogelijk (Alexander/Colomy 1990). De Nederlandse politicologen kunnen dit, met het oog op de reïntegratie van hun vakgebied, wellicht leren van de Europese beweging in de politiek.

Literatuur

- Acta Politica VIII* (4) (oktober 1973), Themanummer Conflicten over de politicologie aan de Universiteit van Amsterdam.
- Alexander, J.C., en P. Colomy (red.) (1990), *Differentiation Theory and Social Change: Comparative and Historical Perspectives*. New York.
- Allison, G.T. (1971), *Essence of Decision: Explaining the Cuban missile crisis*. Boston.
- Almond, G.A. (1990), *A Discipline Divided: Schools and Sects in Political Science*. Newbury Park/Londen.
- Andeweg, R.B., A. Hoogerwerf en J.J.A. Thomassen (red.) (1989), *Politiek in Nederland*, derde druk. Alphen aan den Rijn.
- Aquina, H.J. (1985), *Regeren in modderland*. Amsterdam.
- Barents, J. (1953), *De wetenschap der politiek: Een terreinverkenning*. 's-Gravenhage.
- Becker, U., (red.) (1990), *Maatschappij, Macht, Nederlandse Politiek: Een inleiding in de Politieke Wetenschap*. Amsterdam.
- Beukel, A. van den (1990), *De dingen hebben hun geheim: Gedachten over natuurkunde, mens en God*. Baarn.
- Brecht, Arnold (1958), *Political Theory: The Foundations of Twentieth Century Political Thought*. Princeton, New Jersey.
- Bressers, J.Th.A., en H. Pullen (1990), Een overzicht van tien jaar beleidswetenschappelijke tijdschriften. *Beleidswetenschap* 4, p. 217-234.
- Bressers, J.Th.A., en A. Hoogerwerf (red.) (1991), *Beleidsvaluatie*, tweede druk. Alphen aan den Rijn.
- Daalder, H. (1982), 'The Netherlands: Universities between the "new democracy" and the "new management"'. In: H. Daalder en E. Shils (red.), *Universities, Politicians and Bureaucrats: Europe and the United States*. Cambridge, p. 173-232.
- Daalder, H. (1984), 'De Nederlandse politicologie: Een tussenbalans'. *Acta Politica XIX*, p. 441-462.
- Daalder, H. (1991), 'Political science in the Netherlands'. *European Journal of Political Research* 20, p. 279-300.
- Daudt, H. (1963), *Enige recente ontwikkelingen in de wetenschap der politiek* (oratie). Leiden.
- Deth, J.W. van, en J.C.P.M. Vis (red.) (1987), *Kernthema's politieke vorming*. Leiden.
- Dogan, M., en R. Pahre (1990), *Creative Marginality: Innovation at the Intersection of Social Sciences*. Westview.
- Dryzek, J.S., en S.T. Leonard (1988), 'History and Discipline in Political Science'. *American Political Science Review* 82, p. 1245-1260.
- Elders, J.L.M. (1983), *Differentiatie en integratie in het privaatrecht* (oratie). Deventer.
- Finifter, A.W., (red.) (1983), *Political Science: The State of the Discipline*. Washington D.C.
- Hanken, A.F.G., en J.C. Zadoks (1978), *Kunst, kitsch of kunde: Het vraagstuk van de integratie en integriteit der wetenschappen* (diesrede). Wageningen.
- A. Hoogerwerf:** Eenheid en verscheidenheid in de Nederlandse politicologie
- Hartman, I., recensie van J.C.P.M. Vis (1989), 'Politiek en democratie: Een inleiding'. *Acta Politica XXIV*, p. 483-486.
- Hoetjes, B.J.S. (1990), 'Political science in the Netherlands'. In: Jürgen Bellers (red.), *Politikwissenschaft in Europa*. Münster/Hamburg, p. 128-144.
- Hoogerwerf, A. (1972), *Politicologie: Begrippen en problemen*. Alphen aan den Rijn, eerste druk. Tweede druk, 1979a.
- Hoogerwerf, A. (1975), 'Afbraak van een studierichting'. *Wetenschap en democratie* 4, p. 263-270.
- Hoogerwerf, A. (1979b), 'Politicologie in Nederland 1948-1978'. *Acta Politica XIV*, p. 145-183, ook in het Engels verschenen onder de titel 'The Netherlands'. In: William G. Andrews (red.) (1982), *International Handbook of Political Science*. Westport (Conn.)/Londen, p. 227-245.
- Hoogerwerf, A. (1985), 'Naar opheffing van de Nespob, tenzij...'. *Bestuurswetenschappen* 39, p. 6-14.
- Hoogerwerf, A., recensie van G.E. Lock (1988), 'Filosofie van de politieke wetenschappen'. *Beleidswetenschap* 2, p. 70-74.
- Hoogerwerf, A. (1991), 'De markt als metafoor van de politiek: Een kritiek op de grondslagen van de economische keuzetheorie'. *Beleidswetenschap* 5, p. 107-131.
- Hoogerwerf, A., recensie van H. Daalder (1992a), 'Politiek en historie'. *Acta Politica XXVII*, p. 213-216.
- Hoogerwerf, A., (red.) (1992b), *Het ontwerpen van beleid*. Alphen aan den Rijn.
- Johnson, N. (1989), *The Limits of Political Science*. Oxford.
- Korsten, A.F.A. (1989), *Bestuurskunde als avontuur*. 's-Gravenhage.
- Kuypers, G. (1973), *Grondbegrippen van politiek*. Utrecht/Antwerpen.
- Land, L. van der, (red.) (1958), *Repertorium van de sociale wetenschappen*, deel I, Politiek. Amsterdam/Brussel.
- Lehning, P.B. (1991), *Beleid op niveau: Over de architectuur van overheidsinterventie* (oratie). Meppel/Amsterdam.
- Lock, G.E. (1987), *Filosofie van de politieke wetenschappen*. Leiden.
- Luhmann, N. (1982), *The Differentiation of Society*. New York.
- Lynn, N.B., en A. Wildavsky (red.) (1990), *Public Administration: The State of the Discipline*. Chatham.
- Miller, W.E. (1981), 'The Role of Research in the Unification of a Discipline'. *American Political Science Review* 75, p. 9-16.
- Rapport waarin de Visitatiecommissie Bestuurs-, Beleids- en Politieke Wetenschappen haar bevindingen ten aanzien van het onderwijs binnen de studierichtingen Politicologie, Bestuurs- en Beleidswetenschappen en Bestuurskunde heeft vastgelegd. Utrecht 1992.
- Ricci, D.M. (1984), *The Tragedy of Political Science: Politics, Scholarship, and Democracy*. New Haven/Londen.
- Rosenthal, U. (1988), *Bureaupolitiek en bureaupolitisme: Om het behoud van een competitief overheidsbestel*. Alphen aan den Rijn.
- Schendelen, M.P.C.M. van, (red.) (1990), *Kernthema's van de politicologie*, vierde druk. Eerste druk 1976, Meppel.
- Schendelen, M.P.C.M. van (1987), 'Politics and Political Science in the Netherlands'. *PS: Journal of the American Political Science Association* 20, p. 790-799.
- Schendelen, M.P.C.M. van (1988), *De markt van politiek en bedrijfsleven: Den Haag verklaard voor ondernemers: De politieke omgeving van het bedrijfsleven*. Deventer.

- Schendelen, M.P.C.M. van (1990), *Toegepaste politicologie*. Leiden.
- Valkenburgh, P. (1968), *Inleiding tot de politicologie: Problemen van maatschappij en macht*. Amsterdam.
- Vis, J.C.P.M. (1988), *Politiek en democratie: Een inleiding*. Groningen.
- Vree, J.K. De (1982), *Foundations of Social and Political Processes: The dynamics of human behaviour, politics, and society*, volume 1. Bilthoven.
- Vree, J.K. De (1990), *Order and disorder in the human universe: The foundations of behavioural and social science*, three volumes. Bilthoven.

Boekbesprekingen

Luc Huyse, Steven Dhondt, **Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België 1942-1952**. Kritak, Leuven 1991.

België heeft last met de verwerking van zijn oorlogsverleden. Het gedrag van de collaborateurs tijdens de oorlog en hun behandeling achteraf doen nog regelmatig de emoties hoog oplaaen. E.H. Kossmann schreef ooit na een vergelijking van de Franse, Nederlandse, Noorse en Belgische aanpak van diegenen die 'fout zaten', dat inzake België geenszins kon worden opgemerkt dat de repressie buitengewoon streng of mild was. Deze zin voor het in acht nemen van verhoudingen ontgaat heel wat Belgische politici. De repressie was en blijft voor velen onder hen hetzij een machiavellistische poging om de Vlaamse Beweging zowel politiek als cultureel te ont-hoofden, hetzij een koel geplande greep naar de macht door de (vrijzinnige) linker-zijde. Zelden hebben wetenschappelijk onderbouwde argumenten hun inbreng in dit debat. Het team rond de rechtssocioloog Luc Huyse van de KU Leuven poogt met *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België 1942-1952* hierin verandering te brengen. Dit was geen eenvoudige opgave. In de proloog van *Onverwerkt verleden* wijst Luc Huyse op de ambiguïteit waardoor de literatuur over collaboratie en repressie is getekend. Er bestaat een overvloed aan publikaties over dit thema, maar een bijzonder groot gedeelte van deze teksten (zelfs deze opgetekend door academici) lijden onder een overdosis subjectiviteit. De repressieliteratuur was in het verleden dan ook vaak het instrument om het grote gelijk of ongelijk van deze of gene zijde in de geschiedenis te bewijzen en veel minder een poging om systematisch te registreren, verklaren en begrijpen van wat in België gebeurde tijdens de jaren veertig.

Onverwerkt verleden heeft ongetwijfeld de ambitie om klaarheid te brengen in de 'dark pages' van de Belgische twintigste-eeuwse geschiedenis. Het eerste deel van dit werk beschrijft kort de verschillende gedaanten waarin de repressie zich voordeed. Repressie betekent niet enkel het optreden van de (militaire) straffrechters, maar in heel wat gevallen ook het verlies van burgerlijke en politieke rechten, het horschen en ontslaan van burgemeesters en ambtenaren, het stigmatiseren van (al dan niet vermeende) collaborateurs en sympathisanten van de Nieuwe Orde enz.

Het tweede deel van Huyses onderzoek poogt de politieke besluitvorming achter het repressiebeleid in kaart te brengen. In tegenstelling tot de eerder aangestipte